

Povojnový politický vývoj a rímskokatolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1948

RÓBERT LETZ

K najdôležitejším špecifikám Slovenska patrí jeho pretrvávajúca vysoká religiozita na prelome 19. a 20. storočia v rámci Uhorska a po roku 1918 i v rámci ČSR. Ešte v prvej polovici 20. storočia išlo o prevažne agrárnu krajinu s prevládajúcimi ľudovými formami zbožnosti. Tradičná slovenská spoločnosť bola konfrontovaná s prevratnými zmenami rokov prvej svetovej vojny, liberálnej parlamentnej demokracie prvej ČSR a druhej svetovej vojny. Na rozdiel od časti českej spoločnosti, ktorá poctivovala v roku 1918 odpor k rímskokatolíckej cirkvi, ktorú považovala za spojenca habsburskej monarchie a nepriateľa českých národných snáh, slovenská spoločnosť nemala ambíciu uskutočňovať radikálnejšie zmeny v náboženskej oblasti s výnimkou nacionalizácie cirkevných štruktúr. Prevládala v nej tendencia zachovať tradičné náboženské formy a proti vplyvom prinášajúcim zásadnejšie zmeny v náboženskom živote českej spoločnosti, vyznačujúcim sa socialistickou či liberálnou antiklerikálnou agitáciou, vytvoril obranný val v podobe autonómie Slovenska. Slovenský politický katolicizmus, ktorý našiel vyjadrenie najmä v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (HLS), zachytil vo svojom vrcholnom období v 20. rokoch tretinu voličov na Slovensku. Nadväzoval na tradíciu Slovenskej ľudovej strany z roku 1905. Vyznačoval sa radikálnejším slovníkom voči liberálnym a socialisticky orientovaným stranám. Stal sa základnou bázou slovenskej konzervatívnej politiky. Sekundoval mu slovenský evanjelický konzervativizmus, ktorý našiel výraz v Slovenskej národnej strane. Obidve politické strany mali silné konfesijné pozadie, no nárokovali si na to, aby ich vnímali ako celonárodné. Špecifikum slovenského moderného nacionalizmu tkvelo v jeho konfesijnom zakotvení, pričom sa veľmi ťažko presadzoval jeho nadkonfesijný charakter. Súvisí s dodnes živým katolícko-evanjelickým konfesijnalizmom a s konfesijným chápaním národnosti, keď príslušník jednej konfesie sa považuje za lepšieho člena národa ako príslušník inej konfesie. Časť slovenských konzervatívnych voličov zachytila agrárna strana, no jej vedúci činitelia nestavali svoj program na kresťanských zásadách. Slovenský politický konzervativizmus, zápasiaci s centralizmom prvej ČSR, antiklerikalizmom a liberalizmom jej elít, konfrontovaný s ofenzívnym talianskym fašizmom a nemeckým nacizmom, s hroziacim nebezpečenstvom boľševického komunizmu zo Sovietskeho zväzu, ktorý vykonával politiku praktickej likvidácie náboženstva a pôvodných národných kultúr, sa ocital v izolácii. Po podpísaní Mníchovskej dohody dosiahol Pyrrhovo víťazstvo. HLS mohla v Žiline 6. októbra 1938 vyhlásiť autonómiu Slovenska v rámci ČSR, neskôr 14. marca 1939 stála pri vzniku Slovenského štátu a stala sa jedinou vládnuťou slovenskou stranou. Priestor pre tieto vytvorila ofenzívna politika nacistického Nemecka,

vlastné samovládne ambície HSLS, ale aj nedostatočná schopnosť jej politických oponentov zorganizovať po prijatí Mníchovskej dohody oficiálnu alternatívnu politickú platformu. Skutočnosť kolaborácie HSLS s nacistickým Nemeckom bola pri kalkuláciách povojnového vývoja vítaným argumentom pre tých, ktorí chceli úplne vyradiť túto tradičnú stranu z politického života a vôbec oslabiť slovenský politický konzervativizmus. Tento argument sa v politike mohol používať účelovo.

Postavenie katolíckej cirkvi v Protektoráte Čechy a Morava a na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 bolo rozdielne v tom, že cirkev v protektoráte pod priamou nacistickou správou bola kontrolovaná a prenasledovaná, nemohla sa slobodnejšie rozvíjať, hoci navonok sa prezentovali jej aktivity a vytváralo sa zdanie náboženskej slobody.¹ Na formálne samostatnom Slovensku sa vládne elity otvorene hlásili k cirkvi a kresťanstvu. Obmedzujúcich zásahov zo strany režimu voči cirkvi bolo málo a nemali taký charakter ako v protektoráte. Cirkev tu mohla nerušene pôsobiť a rozvíjať svoje aktivity. Nesmieme však ostať pri konštatovaní vonkajšieho prejavu angažovania niektorých kňazov v politických štruktúrach štátu. Dôležitejší bol episkopát, klérus a samotní veriaci. Ak sa pozrieme na vec z tohto uhla pohľadu, katolícka cirkev v protektoráte i na Slovensku plnila funkciu hrádze proti prenikaniu nacistickej ideológie hlbšie do spoločnosti. Bola útočiskom a nádejou na lepšie časy. Pre biskupov na Slovensku bolo ale zložité manévrovať a dávať signály prezidentovi a vláde, ktorí sami vystupovali ako aktívni kresťania a neboli veľmi naklonení prijímať kritické upozornenia. Dobovú situáciu na Slovensku charakterizoval dôležitý moment, že slovenskí katolícki činitelia i umiernení predstavitelia HSLS boli zámerne obídení pri organizovaní odboja po roku 1943, resp. neboli pre nich vytvorené možnosti v jeho vedúcich štruktúrach. Pomerne často sa spomína nitriansky kanonik Andrej Cvinček, pričom sa uvádza, že bol náhradný člen ilegálnej Slovenskej národnej rady (SNR). Podľa historika Jozefa Jablonického: „Je však historickou skutočnosťou, že Šrobár, Cvinček, Polák, Široký, Ďuriš a Čáp členmi ilegálnej SNR neboli a nepodieľali sa na jej činnosti.“² Absentujúce zastúpenie katolíkov vo vedení odboja sa nedá pripísať iba kompromitácii viacerých činiteľov HSLS, činných v oficiálnych štruktúrach štátu a režimu. Boli tu prítomné aj ďalšie príčiny, najmä Benešov postoj k slovenskej otázke a jeho neochota diferencovať v ľudáckom tábore.³ To bolo spojené s jeho presvedčením o zbytočnosti politických strán založených na náboženskom základe v obnovenom Československu.⁴ Ďalej tu z druhej strany pôsobila nedôvera katolíckych aktivistov voči komunis-

1 PEHR, Michal: *Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1948. Katolíci medzi nacizmom a komunizmom. Lenin, či Kristu?* Praha, Centrum pro studium demokracie a kultury – Ústav pro studium totalitních režimů, 2023, s. 89. VAŠKO, Václav: *Neumlčená: Kronika katolícké cirkve v Československu po druhej svetovej válce*, sv. 1. Praha, Zvon, 1990, s. 22.

2 JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality do Povstania. Kapitoly z občianskeho odboja*. Banská Bystrica, DALI-BB, 2009, s. 260.

3 Tamtéž, s. 251.

4 E. Beneš tento názor prezentoval vo svojom diele *Demokracie dnes a zítra*, ktoré vyšlo prvý raz v New Yorku v roku 1939.

tom – domácim a samozrejme sovietskym, známym svojim otvoreným bojom proti náboženstvu v Sovietskom zväze. Svoju úlohu zohral aj tradičný slovenský katolícko-evanjelický konfesionalizmus, ktorý sa prejavoval vo vzájomnej nedôvere a odzrkadľoval sa tiež v postoji režimu Slovenskej republiky k evanjelickej cirkvi a naopak k postojom tejto cirkvi k režimu.

Takmer úplnú absenciu katolíkov vo vedúcich miestach odboja na Slovensku môžeme vnímať aj ako súčasť stratégie ich eliminácie v budúcnosti, po vojne. Prejavilo sa to nielen počas ilegality, ale aj počas Slovenského národného povstania v roku 1944. Aj preto snaha povstalcov o získanie podpory zo strany biskupa Andreja Škrábika nebola úspešná. V povstaleckom vedení nefigurovali praktizujúci katolíci a jedným z prvých krokov povstaleckej Slovenskej národnej rady bolo poštatnenie cirkevného školstva.

Povojnová situácia a perzekúcie katolíkov

Dôležité slovo pri prvých krokoch cirkevnej politiky na Slovensku po prechode frontu mal povstalecký povereník vnútra Gustáv Husák. Ten pre moskovské vedenie KSČ 5. februára 1945 vypracoval obširnu správu *O situácii na Slovensku*. Významnú pozornosť v nej venoval náboženským otázkam. Videl tu príležitosť zasadiť ranu katolicizmu, ktorý považoval za reakčný a vzhľadom na predchádzajúce obdobie úzko prepojený s HSLŠ. Podľa neho „Kultúrne spolky katolíkov, Sv. Vojtech a pod., boli pod priamym vedením strany. Biskupi i Vatikán tu mali svoju zbraň [...] Takmer všetci kňazi, biskupi, všetky katolícke inštitúcie, spolky a pod. boli zaradené okolo strany, boli členmi strany, HG a pod. Kultúrna politika bola katolícka, cenzúra, knihy, tlač, všetko – až na nemecký vplyv a zásahy – malo katolícky charakter.“⁵ Tradičné prepojenie časti katolíckej cirkvi s HSLŠ tu bolo, no pokiaľ ide o biskupov, kňazstvo a spolky, zďaleka nemalo taký charakter, ako ho opisuje Husák. Ten dokonca videl istú analógiu medzi pomermi v cárskom Rusku a na Slovensku v prepojení cirkvi (v Rusku pravoslávnej, na Slovensku katolíckej) so štátom. Analógia s Ruskom mohla znamenať nielen poukaz na podobnosť pomerov ale aj na potrebu revolučných opatrení proti cirkvi na ceste k úplnému uchopeniu moci v štáte. Husák si na jednej strane dobre uvedomoval silnú religiozitu slovenského obyvateľstva a vplyv kňazov ako tradičných autorít najmä na vidieku. Pokladal ich za prekážku v presadení komunistických zámerov pri ovládnutí spoločnosti. V zmenených podmienkach, daných príchodom Červenej armády na Slovensko a v nastolení prosovietskeho režimu videl možnosť, aby predstavil katolicizmus ako celok skompromitovaný režimom Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945, a tak ospravedlnil represívne zásahy voči nemu. Podľa neho „kompromitovanie ohromného množstva kňazstva, inštitúcií a katolicizmu ako celku dáva jedinečnú

5 PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 947.

príležitosť radikálne očistiť celý katolicizmus v koreňoch od jeho reakčnosti a protidemokratickosti. Po tejto stránke potrebné budú – po mojom názore – ostré zásahy do mnohých katolíckych ustanovizní (semináre, školy tlač, spolky), ktoré sú semenišťom protidemokratickej koncepcie a protidemokratického vplyvu na široké vrstvy.⁶ Husákov plánovaný úder mal skrotiť slovenský katolicizmus nielen represívnymi opatreniami, ale aj podporou tých, ktorí budú chcieť spolupracovať: „Bude tu možnosť vyvolať uprostred katolicizmu obrodné hnutie z nových ľudí a pomocou týchto dokonalú očistu a prerodenie prevádzať [...] Katolicizmus získať a jeho reakčnosť zničiť – tak bude podľa môjho názoru stáť úloha, s riešením ktorej veľmi skoro bude treba začať.“⁷ Tento kalkul bol známy a overený už zo sovietskeho Ruska v projekte tzv. Živej cirkvi. Husák tiež vychádzal z predpokladu, že pre cieľe strany bude možné využiť tradičný slovenský katolícko-evanjelický konfesionalizmus. Katolíci podľa jeho predstavy radšej prijmú KSS ako Demokratickú stranu (DS), kde je vedenie kompletne v rukách evanjelikov. Túto taktiku konzultoval v Moskve s predsedom KSČ K. Gottwaldom. Ten bral Husáka ako autoritu, ktorá rozumie miestnym pomerom, no na druhej strane mu prízvukoval, aby sa zatiaľ nesiahalo na cirkevné majetky.⁸

S týmito zásadami po moskovských konzultáciách s predsedom KSČ Klementom Gottwaldom pricestoval Husák 20. februára 1945 do Košíc. Na druhý deň sa ujal úradu povereníka vnútra na Slovensku. Husák zohral kľúčovú úlohu pri formovaní štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva na Slovensku.⁹ Dôležitý význam pri presadení línie novej štátnej cirkevnej politiky mali rokovania bývalého poslanca Slovenského snemu z vojnovnej doby Pavla Čarnogurského s Eduardom Frišom a Karlom Bacílkom na sekretariáte KSS v Košiciach 8. marca 1945. Čarnogurský v rozhovore vyjadril ochotu užšie spolupracovať s KSS a v mene bývalých ľudákov sa kriticky vyjadril k Demokratickej strane: „Bývalí prívrženci ľudovej strany vraj si uvedomujú, že dnes KSS formuluje slovenský národný program a stojí na čele národa. Od Demokratickej strany v tomto smere nič neočakávajú.“¹⁰ Čarnogurský charakterizoval postoj katolíckeho kňazstva k novému politickému režimu ako „určitú nedôveru“, zdôraznil však, že to nie je „zásadný odpor k spolupráci“. Podľa zápisnice „Čarnogurský chce pracovať medzi katol. kňazstvom a bývalými ľudákmi, ktorých chce získavať pre spoluprácu s komunistami a novým režimom.“¹¹ Čarnogurského ochotu privítal a ďalej usmernil Husák. Čarnogurský mu bol blízky nielen pre ochotu spolupracovať, ale aj preto, lebo mu pomohol dostať sa z vyšetrovacej väzby Ústredne štátnej bezpečnosti Slovenskej republiky v roku 1942.¹²

6 Tamtéž, s. 948.

7 Tamtéž.

8 HUSÁK, Gustáv: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava, Pravda, 1974, s. 614 – 615.

9 MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2011, s. 20.

10 *Slovenský národný archív* (ďalej jen SNA) Bratislava, f. ÚV KSS – taj. P. David, k. č. 2242.

11 Tamtéž.

12 P. Čarnogurský a G. Husák sa poznali ešte zo štúdií na Právnickej fakulte Univerzity Komenského

Za konflikt s Vavrom Šrobárom, ktorý prišiel biskupovi Jánovi Vojtaššákovi do Spišskej Kapituly po prechode frontu oznámiť poštátnenie cirkevných škôl, vyzvala Slovenská národná rada Vojtaššáka, aby do týždňa opustil svoje sídlo, presťahoval sa do kláštora v Spišskom Štiavniku a vedenie diecézy odovzdal inej osobe. Vojtaššák to odmietol a 5. mája 1945 bol proti svojej vôli odvedený do izolácie v kláštore v Spišskom Štiavniku, neskôr väznený a internovaný v Bratislave za svoje členstvo v Štátnej rade Slovenskej republiky. Do sídla svojej diecézy sa vrátil 30. novembra 1945.¹³ Dňa 16. apríla 1945 bezpečnostné orgány zatkli a uväznili v Bratislave biskupa Michala Buzalku, pomocného biskupa Trnavskej apoštolskej administratúry a vojenského vikára slovenskej armády. Dňa 23. júna 1945 ho prepustili zo zaisťovacej väzby a umiestnili v izolácií. Definitívne ho prepustili až 22. augusta 1945.¹⁴ Husák stál za izoláciou a zaistením oboch slovenských katolíckych biskupov. Slovenská krajanská tlač v USA prisudzovala zaistenie M. Buzalku predsedovi SNR Jozefovi Lettrichovi. Ten na obvinenia reagoval v liste, adresovanom Michalovi Múdreemu: „V poslednom čísle Osadných hlasov z 20. t.m. na prvej strane je uverejnená nehorázna lož, že som vraj r. 1945 ja dal zavrieť biskupa Dr. Buzalku. Rozhodnutý som, že na časopis podám žalobu. Už musím raz urobiť koniec týmto ničomným a neslýchaným ohováraniam a klebetám, ktoré zrovna zaplavujú tunajšiu katolícku krajanskú tlač. Skutkom je, že Dr. Husák na svoju päsť dal zavrieť Buzalku r. 1945... Keď som sa o zavretí dozvedel, hneď som energicky zakročil. Mojmým zákrokom sa podarilo vyslobodiť nielen Buzalku, ale i Vojtaššáka a Pöstényiho.“¹⁵

Po prechode frontu zasiahla slovenských katolíckych kňazov vlna zatýkania. Väčšinou išlo o krátke zaistenie s obvinením z kolaborácie, často však išlo o zámienku miestnych činiteľov motivovanú politicky či konfesiónálne.¹⁶ Čs. vláda vyvíjala tlak na Svätú stolicu, smerujúci k odvolaniu niektorých slovenských biskupov, ktorých považovala za kompromitovaných za ich aktivity a postoje v rokoch 1939 – 1945. V pamätnom spise, ktorý odovzdal 5. októbra 1945 zástupca ministra zahraničných vecí Vladimír Clementis vatikánskemu diplomatovi Raphaelovi Fornimu, žiadala, aby Svätá stolica odstránila až štyroch slovenských katolíckych biskupov z ich úradov: Jána Vojtaššáka, Andreja Škrábika, Eduarda Nécseya a Michala Buzalku.

v Bratislave v 30. rokoch. Čarnogurský poznal aj Husákovu manželku Magdalénu, ktorá počas Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 pracovala v Slovenskej všeobecnej úverovej banke, kde bol Čarnogurský členom správnej rady. Keď uňho intervenovala za prepustenie svojho manžela z väzenia, osobne navštívil vtedajšieho ministra vnútra A. Macha a prihovril sa za Husákovu prepustenie. U Macha zasiahol aj guvernér Slovenskej národnej banky Imrich Karvaš. Husák bol prepustený a mohol pokračovať v ilegálnych komunistických aktivitách. JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava, Kalligram, 2004, s. 500.

13 OLEXÁK, Peter – CHALUPECKÝ, Ivan: Životopis biskupa Jána Vojtaššáka. *Studia Theologica Scepvensia VI*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 2003, s. 163.

14 LETZ, Róbert: Biskup Michal Buzalka a politický život. In: LETZ, Róbert – PETRANSKÝ, Ivan A. (eds.): *Biskup Michal Buzalka*. Bratislava, LÚČ, 2002, s. 103.

15 *Slovenská národná knižnica, Literárny archív*, f. J. Lettrich, k. č. 23. List J. Lettricha M. Múdreemu, Washington 25. 10. 1950.

16 *Archív rímskokatolíckeho biskupského úradu (ARKABÚ)* Nitra, f. Curia episcopalis, č. 1010/1945, k. č. 97.

Jediným dôvodom mala byť ich politická činnosť počas trvania Slovenskej republiky.¹⁷ Žiadosť o odstránenie spomenutých biskupov, najmä J. Vojtaššáka, bola nastolovaná takmer pri každom rokovaní zástupcov čs. vlády s diplomatickými činiteľmi Svätej stolice aj v rokoch 1946 a 1947. Takúto iniciatívu vyvíjalo aj čs. vyslanectvo pri Svätej stolici. Svätá stolica túto iniciatívu odmietla.¹⁸

Výrazným problémom bolo aj zatýkanie katolíckej laickej inteligencie a katolíckych miestnych činiteľov. Biskupi nechali zmapovať prípady zaistených katolíckych a evanjelických činiteľov z jednotlivých diecéz. Tieto materiály zosumarizovali a dospeli k záveru, že ľudové súdy stíhali obvinených katolíkov aj za delikty, ktoré evanjelikom pardonovali. Aj v tomto prípade boli kritériá často subjektívne a ohybné a za deklarovaným politickým záujmom sa mohla skrývať politická alebo konfesijná motivácia.¹⁹ Riaditeľ Ústrednej katolíckej kancelárie Anton Botek vo svojej krátkej analýze pomerov, ktorá vznikla v polovici roka 1945, dokonca napísal, že evanjelická cirkev očakávala po vojne príchod viacerých nespokojných slovenských katolíkov do svojho lona: „Títo sa pripravovali na nábor nového členstva pre svoju konfesiu. Mysleli si zaiste, že pri prevrate nastane hromadný odpad od katolicizmu. Preto usporadúvali špeciálne schôdze s prednáškami ako odcudzíť katolicizmu „bigotnú“ inteligenciu pomocou vlačnej, dali tlačíť zvláštne brožúrky o ev. konfesii, písané pre katolíkov a rozširovali ich hneď na miešaných krajoch.“²⁰ Uvedené skutočnosti ukazujú na stále živý a v roku 1945 ešte zvýraznený slovenský konfesionalizmus. Postoj evanjelických cirkevných hodnostárov na povojnovú realitu sa síce spočiatku vyznačoval väčšou eufóriou, no čoskoro nadobudol reálnejšie črty. Evanjelický biskup Vladimír P. Čobrda sa na generálnom konvente v roku 1946 vyslovil: „Sme sklamaní, sme opustení, nik sa o nás nestará, nikomu na nás nezáleží, nik sa nás nezastane. Veď čo im – katolíkom – vzali, berú i nám, čo im nechcú dať, nedajú ani nám [...] Väznia, súdia a odsúdili aj našich, i farára i cirkevného hodnostára... U nás sa cirkev pri všetkom obchádza a jej vplyv je vyradený na celej čiare. A všetko sa deje bez jej vedomia a súhlasu [...] Osvedčujeme, že ak a nakoľko sa im – katolíkom skutočne krivda deje a pášu sa nespravodlivosti, to veľmi rozhodne odsudzujeme a zatracujeme.“²¹

Nové politické pomery a vzťah ku katolíckej cirkvi sa prejavili v legislatíve. SNR nariadením č. 34/1945 zo 16. 5. 1945 poštátnila cirkevné školstvo, čím potvrdila povstaleckú legislatívnu normu. Ďalším nariadením č. 47/1945 z 26. 5. 1945 poštátnila majetok pri školách. Nariadenie SNR č. 51/1945 z 25. 5. 1945 uzákonilo rozpustenie

17 PEHR, Michal: Pokus o odvolání biskupa Jána Vojtaššáka v době třetí Československé republiky. In: LETZ, Róbert – JURČAGA, Peter (zost.): *Ján Vojtaššák – biskup v dejinách 20. storočia*. Bratislava, PostScriptum, 2018, s. 343.

18 Tamtéž, s. 347 – 348.

19 *ARKABÚ* Nitra, f. Curia episcopalis, č. 1010/1945, k. č. 97.

20 *Archív Ústavu pamäti národa* (ďalej jen *A ÚPN*) Bratislava, f. KS ZNB BA, S ŠtB, Fond starých písomností, zv. 100/2 Juraj Húšťava. BOTEK, Anton: Situácia katolicizmu na Slovensku.

21 KOTVA, Pavol [SIDOR, Karol]: O Andrejovi Hlinkovi a Milanovi Hodžovi. *Jednota*, roč. 56, 19. 2. 1947, č. 2903, s. 4.

spolkov. Toto nariadenie dalo Povereníctvu vnútra právomoci rozhodovať, ktoré spolky hneď rozpustí a ktorým po podaní žiadosti povolí činnosť. To zasiahlo veľkú časť katolíckych spolkov. Dňa 1. júla 1945 sa Slovenský národný front uzniesol na vytvorení celonárodnej mládežníckej organizácie pod názvom Zväz slovenskej mládeže. Oficiálne sa deklarovalo, že jej ide o nepolitickú organizáciu, no od začiatku si v jej vedení zabezpečila prevahu KSS. V zmysle tohto rozhodnutia Slovenský národný front 16. 7. 1945 navrhol, aby Povereníctvo vnútra zo zoznamu spolkov vyčiarilo všetky náboženské spolky mládeže.²² Znamenalo to formálny zánik Združenia katolíckej mládeže, ale aj ďalších katolíckych mládežníckych spolkov. Slovenských katolíkov sa dotklo nariadenie SNR č. 80/1945 z 25. 7. 1945, ktorým boli poštátnené všetky vysokoškolské a stredoškolské internáty, čo osobitne zasiahlo cirkevné internáty. Nariadením SNR č. 88/1945 z 25. 7. 1945 boli katolícka a evanjelická bohoslovecká fakulta vylúčené zo zväzku fakúlt, tvoriacich vtedajšiu Slovenskú univerzitu v Bratislave. Povereník školstva (komunista Ladislav Novomeský) získal nariadením č. 99/1945 právo preverovať činnosť duchovných osôb a neprevereným zakázať duchovnú činnosť pri správe farských úradov a pri verejnej duchovnej správe vôbec. Tým sa dostával do kolízie s právomocou diecéznych biskupov.

Slovenské Povereníctvo vnútra zastavilo vydávanie katolíckej tlače. Tak od apríla do konca augusta 1945 nemohla vyjsť nijaká katolícka tlač. Až po početných intervenciách od septembra 1945 začal vychádzať týždenník *Katolícke noviny* a neskôr aj ďalšie časopisy v obmedzenom počte a s obmedzeným nákladom. Katolíci pritom boli vystavení stálym útokom ľavicovej, najmä komunistickej tlače. Denník pre slovenských katolíkov, hoci sa o to usiloval slovenský episkopát i katolícki aktivisti v politike, nedostal povolenie vychádzať. Z iniciatívy niektorých národných výborov, školských inšpektorátov a riaditeľov škôl dochádzalo od leta 1945 k odstraňovaniu krížov zo školských učební. To narazilo na odpor žiakov, študentov, ich rodičov, ale aj viacerých pedagógov. Na poštátnenom cirkevnom gymnáziu v Levoči viedlo odstránenie krížov 8. 11. 1945 k študentskému štrajku.²³ Katolícke kňazstvo bolo zámerne poškodzované nevyplácaním štátom garantovanej kongruy. Niektorým kňazom sa nevyplácala ešte v októbri 1945, pritom duchovní iných konfesií tento problém nemali.

Sebaobrana kléru a veriacich

Katolícki biskupi sa nemienili nečinne prizerať na nepriaznivú situáciu. Verili, že aj v nových pomeroch dokážu presadiť nápravu krívd dialógom a demokratickými metódami. Svoje protesty posielali na kompetentné miesta v Bratislave a v Prahe. V júni sa začala veľká petičná akcia za zachovanie cirkevného školstva. Táto akcia však narazila na tvrdý odpor bezpečnosti ovládanej Husákom, ktorá

22 SNA Bratislava, f. Generálny tajomník Š. Baštovanský, k. č. 2157, zl. GT-247/1.

23 Tamtéž, s. 142.

v priebehu júla 1945 zatýkala desiatky katolíckych kňazov a laických aktivistov a vykonala prehliadky v biskupských úradoch a farách. Pri prehliadkach bolo zhabané množstvo interných písomností, ktoré vedenie KSS využívalo v ďalšom postupe voči katolíckej cirkvi.²⁴ Katolícki biskupi nesúhlasili s účasťou na pompézne organizovaných všeslovenských slávnostiach na hrade Devín pri Bratislave 4. a 5. júla 1945. Najdôležitejším dôvodom boli zásahy režimu proti katolíckej cirkvi, ale aj nedostatočný priestor, ktorý organizátori cirkvi ponúkli pri týchto slávnostiach, ktoré mali vyznieť ako triumf Slovanstva vedeného Sovietskym zväzom. Cirkev by vstupom do slávností legalizovala tieto reštrikcie a vytvorila by vonkajšiu ilúziu spokojnosti a súhlasu. Prakticky by teda došlo k jej využitiu pre politické ciele režimu československého Národného frontu. Politická účelovosť, s akou sa k slovenskej myšlienke pristupovalo, bola evidentná. Chápala sa ako bratstvo slovanských národov pod vedením Sovietskeho zväzu. Predsedníctvo ÚV KSS rokovalo 13. júla 1945 v Bratislave o ďalšom postupe voči katolíckej cirkvi na Slovensku a schválilo tvrdšiu líniu. Rozdelili sa úlohy medzi Laca Novomeského, Karola Šmidkeho a Gustáva Husáka. Aby akcia KSS navonok nevyznela ako výlučne stranický podnik, iniciovalo vydanie spoločného vyhlásenia Národného frontu, v ktorom bola zastúpená aj Demokratická strana. Ta neprehliadla tento zámer a podporila celú akciu. Mimoriadne zasadnutie Slovenského národného frontu 16. júla 1945 prijalo *Ohlas Národného frontu proti politickému zneužívaniu náboženstva*. Práve tu sa ukázalo, ako elasticky možno chápať prekročenie hraníc pri „zasahovaní“ cirkví do politiky. Podľa zásady, že najlepšia obrana je útok, sa v rozpore so skutočnosťou tvrdilo, že poštátnenie cirkevného školstva „vzbudilo odpor len u určitých reakčne orientovaných osobností kat. kňazstva, ktoré zneužívajúc kostoly a kazateľne a rátajúc s neinformovanosťou čiastky našej verejnosti, začali organizovať podpisovú akciu proti znárodneniu a poštátneniu slov. školstva.“²⁵

Predstavitelia KSS a DS nielenže jednomyselne odmietli podpisovú akciu za obnovenie cirkevného školstva, no vyslovili nepodložené tvrdenie, že išlo o východisko pre „ďalekosiahlejšie akcie politické“. Podľa niektorých dokumentov zhabaných pri prehliadkach biskupských úradov sa jednoznačne tvrdilo, že malo ísť o aktivizačný signál, cieľom ktorého malo byť obnovenie HSLS. V katolíckej cirkvi sa mali skrývať „zákerne, zákulisné, protiludové a protinárodné snahy“. Reakcia na toto násilie zo strany vtedajšieho režimu bola vecná. Arcibiskup K. Kmeťko v mene biskupského zboru zaslal Slovenskému národnému frontu, KSS a DS stanovisko, v ktorom prízvukoval, že poštátnenie cirkevného školstva na Slovensku sa uskutočnilo bez rokovania s predstaviteľmi katolíckej cirkvi a proti ich vôli. Arcibiskup Kmeťko ďalej vyhlásil, že „petičná akcia biskupského zboru Slovenska a katolíckych veriacich nemala a nemá žiaden politický, protištátny alebo rozvrtný cieľ...

24 PETRANSKÝ, Ivan A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*. Garmond, Nitra 2001, s. 59.

25 SNA Bratislava, f. ÚV KSS- GT Š. Baštovanský, k. č. 2157, zl. GT-247/1. Národný front o zneužívaní náboženstva k politickým a rozvrtným akciám.

Opätovne zdôrazňujem, že katolícki biskupi Slovenska, ak len nechceli sa hrubo spreneveriť svojmu poslaniu a svojej povinnosti, ďalej takmer dvetisícročnému učeniu a právu cirkvi, zrejším zásadám cirkevného zákonníka, ústavy to katolíckej cirkvi (can. 1372 a nasl.), jasným prejavom najvyššej hlavy cirkvi... museli sa ozvať proti tomuto jednostrannému riešeniu školskej otázky, lebo mlčať by znamenalo súhlasiť a brať pred Bohom a dejinami strašnú zodpovednosť.²⁶ Arcibiskup ďalej argumentoval existenciou cirkevných škôl v českej časti ČSR, v Poľsku, ale aj v iných európskych krajinách po skončení vojny. Ako nepodložené odmietol, že by cirkevné kruhy dali podnet na organizovanie politickej strany, alebo oživenie HSLS. Záver Kmeťkom tlmočeného stanoviska biskupov sa niesol v duchu dohody a porozumenia. Ostáva faktom, že Slovensko stratilo svoje cirkevné školy ako prvé z okolitých krajín. Tieto školy ostali v Poľsku, do roku 1947 v Maďarsku, ba do roku 1949 aj v českých krajinách.

Slovenskí biskupi vo svojom prvom spoločnom pastierskom liste z 22. augusta 1945 upriamili pozornosť na zážitky hrôz vojny, z ktorých by malo vyplynúť poučenie, aby sa viac nevyvolávali konflikty a aby sa nesiahalo k násiliu. Pritom jasne upozorňovali, že „v posledných mesiacoch u nás cirkvi boli zasadené niektoré boľavé rany. Dejiny nás presvedčujú, že z kultúrneho boja ešte nijaký štát nemal osoh, a preto aj úprimná láska k vlasti nás pobáda varovať pred takým bojom a miesto neho pričiniť sa o úprimnú spoluprácu.“²⁷ Tieto slová boli gestom k porozumeniu a dohode. Dôležitá bola aj pasáž pastierskeho listu, ktorá sa postavila kladne k obnoveniu ČSR: „Skončenie vojny priviedlo nás späť do obnovenej ČSR. Majúc na pamäti príklad nášho Spasiteľa (Lk 20, 25), príkaz Apoštola národov o úcte a poslušnosti voči svetským predstaveným (Hebr 13, 17), opierajúc sa o bohaté skúsenosti cirkvi vo vytváraní jej pomeru k štátu, hneď na začiatku vyhlasujeme, že slovenskí biskupi, duchovenstvo a veriaci ľud zaujímajú kladný postoj k nášmu obnovenému štátnemu útvaru.“²⁸ Už na biskupskej konferencii 22. augusta 1945 v Bratislave sa biskupi dohodli, že jednotlivé diecézy a ordinariáty pripravujú podklady, v ktorých zachytia prenasledovanie katolíkov na Slovensku od jari do jesene 1945. Zhromaždil sa tak rozsiahly materiál, ktorý dokumentoval jednotlivé prípady prenasledovania (zatýkania, ponižovania, urážky, prepúšťania z práce a pod.). Tento materiál podporoval memorandum arcibiskupa K. Kmeťku z 8. októbra 1945 podané v mene celého slovenského episkopátu Predsedníctvu SNR. Toto memorandum konštatuje: „Predsa badať, že sa šíri a uplatňuje protikatolícka mentalita natolko, že ľud si povráva o ‚prenasledovaní katolíkov‘, a preto je krajne znepokojený. Časopisy uverejňujú z pera štátnych činiteľov útočné články, založené na mylných informáciách. Katolíci sú odstavovaní z úradníckych miest, a to najmä z vedúcich,

26 Tamtéž, zl. GT-248/4, dok. č. 778/1945. Úradné vyhlásenie K. Kmeťku adresované Predsedníctvu KSS, Nitra 23. 7. 1945.

27 LETZ, Róbert (ed.): *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov*. Trnava, Spolok sv. Vojtecha, 2007, s. 427.

28 Tamtéž.

pre príčiny, a či prečiny, ktoré sa nachádzajú aj u nekatolíkov ponechaných alebo aj povyšovaných v štátnych úradoch. Podobne je to aj so zatváraním občanov. Na stá katolíkov je zaistených pre viny, ktoré v podobnej alebo aj vo väčšej miere možno nájsť u prívržencov iných vierovyznaní, ktorí sú ponechaní predsa na slobode. Uráža najmä početné zaistovanie katolíckych duchovných na jednoduché, často z osobnej pomsty pochádzajúce udanie nezodpovedných ľudí. Zaistených potom držia vo väzení týždne a mesiace cez vyšetrovania a vypočutia a nútia ich k tým najnižším prácam.²⁹

Reakcia katolíckej verejnosti na zásahy štátnej moci bola pokojná a inteligentná. Protest sa prejavil v nosení malých krížikov na kabátoch. Kríž ako verejne prezentovaný symbol spôsobil veľké podráždenie najmä u aktívnych komunistov, čo sa prejavovalo slovným a fyzickým napádaním osôb, nosiacich krížiky,³⁰ ale aj písaním článkov.³¹ Demonštratívne nosenie krížika pokladali za politický protest a videli v ňom prepojenie s ilegálnym hnutím, usilujúcim sa o samostatnosť Slovenska. Nosenie krížika bolo obľúbené u mladšej generácie, najmä študentov gymnázií. Poverenictvo školstva, vedené komunistom Ladislavom Novomeským poslalo 31. januára 1946 riaditeľom všetkých škôl obežník, v ktorom žiadalo, aby sa zistilo, ktorí žiaci nosia krížiky, prečo ich nosia a odkiaľ ich majú. Následne toto poverenictvo 12. februára 1946 vydalo výnos, ktorým zakázalo na všetkých typoch základných a stredných škôl nosiť krížiky a vôbec akýkoľvek odznak okrem štátneho znaku ČSR a trikolór v národných farbách.³²

Katolíci a víťazstvo Demokratickej strany vo voľbách

Model dvoch strán tak ako sa vytvoril počas povstania v roku 1944 sa ukázal ako príliš tesný. DS sa otvorene hlásila ku kresťanským hodnotám a KSS sa vyhlasovala za stranu, ktorá združuje občanov nezávisle od náboženského vyznania. Slovenskí katolíci boli zvyknutí na vlastnú politickú stranu a usilovali sa o jej vytvorenie.

29 Tamtéž, s. 435.

30 Napríklad v nedeľu 27. 1. 1946 na manifestácii Zväzu partizánov a ďalších odbojových organizácií v Banskej Bystrici sa útočilo na krížik ako na „ludácko-fašistický odznak“. Po skončení manifestácie došlo k násilnostiam voči osobám, ktoré nosili krížik: „Zastavovali katolíkov, ktorí mali na kabáte krížik a vyzvali ich, aby krížik okamžite odstránili. Kto nevyhovel ich želaniu, tomu krížik násilím strhli, hodili na zem a pošliapali. Niekoľkých katolíckych študentov a študentky násilím voviedli pod brány, kde ich zbili a strhnuté krížiky podobne potupili, ako to robili po uliciach. Toto počínanie sprevádzali vyhrážkami a nadávkami.“ Násilie proti osobám, ktoré nosia krížik. *Katolícke noviny*, 10. 2. 1946, roč. 61, č. 6, s. 3. O krížikovej akcii pozri: PETRANSKÝ, Ivan A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 263 – 264.

31 Napríklad článok komunistického denníka *Pravda* z 19. 12. 1945 sa usiloval vytvoriť asociáciu prepojenia symboliky krížika na nacistickú symboliku a vyjadroval podozrenie, že krížiky nosia akademici. Publicista Jur Koza Matejov pod pseudonymom Cyril Veľkomoravský na to odpovedal v Katolíckych novinách výzvou, aby sa si všetci katolíci zaobstarali krížiky a nosili ich. Aby nemohli vzniknúť pochybnosti, „križiactvo“ „musí znamenať nekompromisné, plné kresťanstvo a to nielen kresťanstvo navonok, ale i dnu, v srdci, v duši.“ Križiáci? *Katolícke noviny*, 6. 1. 1946, roč. 61, č. 1, s. 3.

32 PETRANSKÝ, Ivan A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 267.

Dôvodom systematickejšieho úsilia o vytvorenie takejto strany v nových podmienkach od leta 1945 boli zásahy smerujúce proti katolíckej cirkvi (najmä poštátnenie školstva).³³ Tento projekt podporili aj katolícki biskupi. Malo ísť o modernú stranu kresťanskodemokratického typu, aké sa v tom čase úspešne presadzovali v Taliansku, Francúzsku a v západnými Spojencami okupovanej časti Nemecka. Konkrétne prípravy pre založenie novej strany boli v plnom prúde od konca roka 1945. Aktívisti sústredení okolo skupín Pavla Čarnogurského a Jána Kempného na spoločných stretnutiach vypracovali programové zásady novej strany a odovzdali ich arcibiskupovi K. Kmeťkovi. Ten spolu s ostatnými biskupmi 8. januára 1946 navštívil prezidenta E. Beneša. Pamätný spis, ktorý biskupi odovzdali prezidentovi počas audienzie, obsahoval bod o vytvorení novej strany pre slovenských katolíkov. Po návšteve biskupov u prezidenta Beneša bolo už verejne známe, že sa na Slovensku pripravuje založenie novej politickej strany. Vznik novej strany, ktorá by sústredila katolíckych voličov, podporovalo aj komunistické vedenie, pretože chcelo viac rozložiť politickú scénu, aby mu nemohla výraznejšie konkurovať DS. Záujem na vzniku takejto strany mal aj prezident E. Beneš a Čs. strana národnosocialistická, ktorí videli možnosť viac ovplyvniť slovenskú politickú scénu a usmerniť slovenských katolíkov. Dňa 27. marca 1946 mal Národný front na svojom zasadnutí v Prahe definitívne rozhodnúť o osude novej politickej strany. Jeho rokovanie však bolo odložené na začiatok apríla. Iniciátori vzniku novej strany pre slovenských katolíkov pochopili, že ďalšie čakanie by mohlo iba ubrať na volebnom úspechu novej strany. Miloš Bugár, ktorý sa v tom čase nachádzal v Prahe, pod dojmom vývoja udalostí vyhľadal A. Cvinčeka, K. Filu a J. Kempného a naliehal na nich, že najrozumnejšie riešenie bude nezakladať novú stranu, ale hľadať kompromis medzi katolíkmi a evanjelikmi v rámci DS. Cvinček súhlasil a poveril M. Bugára a J. Kempného, aby spísali body pre dohodu s DS.³⁴ V pražskej kaviarni Slávie tak 28. marca 1946 vznikol text dohody, ktorá sa mohla uzavrieť medzi vedúcimi činiteľmi DS zo strany katolíckej a evanjelickej. Cieľom tejto dohody bolo, aby katolíci ostali v DS a nezakladali si vlastnú stranu. Dohoda katolíckych aktivistov s vedením DS bola uzavretá 31. marca 1946. Užší výkonný výbor DS akceptoval personálne zmeny vyplývajúce z dohody 5. apríla 1946. Aj preto sa vžilo pomenovanie Aprílová dohoda.

Aprílová dohoda vychádzala z konfesionálnych pohnútok, pretože vznikla z podnetu katolíckych aktivistov, ktorí sa usilovali zlepšiť postavenie slovenského katolicizmu. Ako najefektívnejšie riešenie sa ukazovalo zotrvanie v DS. Na druhej strane tu išlo o iniciatívu vedenia DS, ktoré sa zachovalo ústretovo a na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa rozhodlo otvoriť katolíkom a nekráčať spoločne s KSS po ceste okliešťovania ich práv a vôbec práv kresťanských cirkví (zásahy proti

33 SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati 44 - 48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948*. Banská Bystrica, Múzeum SNP, 2010, s. 220.

34 *Štátny archív* Bratislava, f. Štátny súd, sign. Hp 4 a) P. Čarnogurský. Zápisnica spísaná s M. Bugárom, Bratislava 15. 10. 1947.

spolkom, tlačí, cirkevným školám a internátom). Išlo súčasne o zaujímavý pokus preklenúť tradičný problém slovenského konfesionalizmu v politike vzájomnou dohodou. Transparentnosť dohody na jednej strane legalizovala a legitimizovala požiadavky slovenského katolicizmu. Hoci išlo o dôvernú dohodu, bolo otázkou času, kedy sa stane verejne známou. Tu sa otvárala možnosť politického napadnutia dohody zo strany komunistov, k čomu aj neskôr došlo. Pre katolíkov bola dohoda výhodná nielen v tom, že im zabezpečovala uspokojivé zastúpenie v politickom živote, ale i v tom, že im nekládla nejaké povinnosti voči DS a prípadné sankcie, ak túto stranu vo voľbách nepodporia. Dôležitým znakom uspokojenia požiadaviek katolíckeho krídla DS bola formulácia, že línia strany v školskej a mimoškolskej výchove sa stotožňuje s názorom kresťanských cirkví, najmä katolíckej cirkvi. Znamenalo to obnovu cirkevného školstva a internátov.

V dôsledku uzavretia Aprílovej dohody sa väčšina katolíckych aktivistov, ktorí sa dovtedy usilovali založiť vlastnú stranu, vrátila späť do DS. Predsa však ostala skupina, ktorá sa zasadzovala za vznik takejto strany. Práve táto skupina presadila 1. apríla 1946 vznik Strany slobody. Túto stranu viedlo direktórium v zložení Vavro Šrobár, Florián Tománek a Pavol Blaho. V poradí treťou politickou stranou na Slovensku, schválenou Národným frontom, sa stala Strana práce, ktorá vznikla 20. 1. 1946 ako iniciatíva skupiny slovenských sociálnych demokratov, ktorých neuspokojilo zjednotenie sociálnych demokratov s komunistami počas povstania v roku 1944. Motiváciou bolo aj posilnenie ľavice, ktoré malo zabrániť volebnému víťazstvu DS.

Predstavitelia katolíckeho krídla DS navštívili slovenských katolíckych biskupov a presviedčali ich, aby podporili DS. Biskupi im vyhovelí. 21. mája 1946 vydali obežník, v ktorom vyzvali veriacich, aby išli voliť, pretože sa rozhodne o novej ústave a o tom, či v štáte bude panovať kresťanský duch alebo nie. Ďalej apelovali, aby veriaci odovzdali svoj hlas takej strane, ktorá stojí na kresťanskom základe a dištancovali sa od správy, že vstúpili do Strany slobody. Tak sa nepriamo dištancovali od Strany slobody. Tento biskupský obežník vydala tlač DS. Väčšina katolíckych kňazov odporúčala veriacim voliť DS.

Predvolebná kampaň DS sa vyznačovala jednoznačnosťou. Vytvárala dojem, že parlamentné voľby majú osudový význam a zásadným spôsobom rozhodnú o budúcom smerovaní Slovenska. Táto vízia osudovosti volieb pôsobila mobilizujúco. Typickým znakom volebnej kampane DS bolo naliehavé apelovanie na zachovanie demokracie v štáte. Tým navonok prezentovala alternatívu medzi demokratickými a nedemokratickými silami v spoločnosti, hoci v rámci politického systému nebola opozičnou stranou. DS navonok vystupovala ako sila spájajúca demokratické, kresťanské a protikomunisticky orientované sily. Veľmi pregnantne to vyjadril generálny tajomník DS Ján Kempný: „Tu už nejde o Demokratickú stranu, tu už ide o všetkých, čo sa hlásia ku kresťanstvu a demokracii, a tu musíme ísť dnes jednotne a spoločne,

lebo tieto voľby neznačia len zmeranie síl medzi politickými stranami, ale tu ide o plebiscit, t. j. koľko Slovákov sa hlási ku kresťanskému pojatiu demokracie.³⁵

Pomery v ČSR by boli zaujímavejšie, keby sa v českých krajinách stalo niečo podobné ako na Slovensku, teda keby sa vytvorila strana, ktorá by vystupovala ako širší blok, ktorý sa navonok vymedzil voči komunistickej strane. Tu bola však rozdielna politická tradícia aj pomery, kresťanstvo, osobitne katolicizmus tu nerezo- noval v politickom živote v tej miere, aby sa mohlo stať v tomto smere stmelujúcim ideovým faktorom. Túto úlohu tu mohla potenciálne zohrať liberálne pravicová časť politického spektra – Republikánska strana zemedelského a malorolníckeho ľudu (agrárnici), Československá národní demokracie a Československá živnostensko- obchodnícka strana stredostavovská (zkrátené agrárnici, národovci, živnostníci). Tieto strany boli v medzivojnovom období podporované takmer polovicou českých voličov, avšak po druhej svetovej vojne ich činnosť ľudovodemokratický režim násilne a protiústavne eliminoval zákazom straníckej činnosti a prenasledovaním ich predstaviteľov spolitizovanou justíciou.³⁶ Činnosť slovenskej Demokratickej strany v českých krajinách povolená nebola, hoci sa o to usilovala od jesene 1945 okrem iného aj z obáv, že by mohla nadviazať na zakázanú agrárnu stranu.³⁷

Je signifikantné, že predvolebná kampaň DS bola zameraná najmä na slovenských katolíkov. Tento fakt sa ukázal vo výsledkoch parlamentných volieb. Dňa 26. mája 1946 na Slovensku zvíťazila DS so ziskom 999 622 (62 %) hlasov. Najvyšší počet odovzdaných hlasov zaznamenala v regiónoch s prevažne rímskokatolíckym alebo gréckokatolíckym obyvateľstvom. Najlepšie výsledky DS dosiahla v okrese Námestovo, kde jej odovzdalo hlas až 94,89 % voličov. Tento výsledok bol suverénne najlepším volebným výsledkom, aký vôbec v nejakom okrese Československa vo voľbách v roku 1946 politická strana dosiahla. Súčasne tu komunistická strana dostala celoštátne najmenej hlasov, iba 3,70 %.³⁸

Volebné výsledky v Česku boli odlišné. Hoci si voliči mohli vybrať tiež zo štyroch strán, ich ideovo-politická voľba bola pritom zásadne obmedzená v súvislosti s vyššie zmienanou perzekúciou českej pravice. KSČ dostala 40,17 % hlasov. Čs. strana národnosocialistická dostala 23,66 % hlasov, Čs. strana ľudová 20,24 % hlasov a Čs. sociálna demokracia 15,58 % hlasov. Biele lístky odovzdalo 0,35 % voličov. V celoštátnom meradle vyhrali voľby komunisti, ktorí dostali spoločne 37,94 % hlasov. Komunisti ako najsilnejšia celoštátne pôsobiaca strana hoci v dvoch podobách, získali post predsedu vlády, ktorým sa stal K. Gottwald a 9 ministerských kresiel. Príčin víťazstva DS na Slovensku bolo viacero. Slovenskí voliči vo voľbách

35 KEMPŇÝ, Ján: Aby bolo jasno na všetky strany. *Čas*, 7. 5. 1946, roč. 3, č. 105, s. 2.

36 ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha, Vyšehrad, 2011, s. 570, 597.

37 BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava, Archa, 1993, s. 63.

38 LETZ, Róbert: Katolícka cirkev na Slovensku a parlamentné voľby v roku 1946. In: FRIEDL, Jirí – JEDLIČKOVÁ, Blanka – ŠKERLOVÁ, Jana a kol.: *Parlamentní volby 1946 a Československo. Souvislosti, prognózy, fakta, následky*. Praha, Historický ústav AV ČR, 2017, s. 280.

ukázali, že sú napriek prevratným zmenám v rokoch 1944 a 1945, napriek očakávaniu komunistov vo svojej podstate ďalej konzervatívni, že ich oslovujú kresťanské hodnoty a že chcú, aby sa rešpektovali práva Slovenska v obnovenej ČSR. Dôležitú úlohu pri víťazstve DS zohrala tzv. Aprílová dohoda, ktorá zabezpečila DS podporu slovenských katolíkov.

Volebné víťazstvo DS na Slovensku znepokojilo komunistov, ktorí sa za každú cenu usilovali o jeho elimináciu. Aby ukázali, v koho rukách sa nachádza skutočná moc, uskutočnili niekoľko opatrení na Slovensku. DS bola vystavená silnému nátlaku a vydieraniu. Využil sa na to futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava, ktorý sa hral na bratislavskom štadióne ŠK Bratislava vo štvrtok 30. mája 1946 večer pred 12 000 divákmi. Počas zápasu a po jeho skončení sa vyskytli rozsiahle výtržnosti. Slovenské mužstvo prehralo 2:3. Slovenská a česká komunistická tlač písala o organizovanej akcii slovenského podsvetia, zloženého z fašistických a gardistických kruhov. Tieto útoky sa obrátili proti DS. Sadzači odmietli vydávať denník DS *Čas*, v Bratislave sa konali komunistické manifestácie a vláda rozhodla o presune 2 až 3 divízií z českých krajín na Slovensko a naopak. Znamenalo to de facto likvidáciu slovenských národných jednotiek, garantovaných Košickým vládnym programom.³⁹

Pod gesciou komunistického ministra vnútra Václava Noska sa vytvorila komisia ministerstva vnútra, ktorá 29. mája až 1. júna 1946 skúmala spôsob vedenia predvoleného boja DS. Výsledkom bola tendenčná správa, ktorá dokazovala, že na Slovensku opanovali situáciu ľudáci a republika je v ohrození. Požadovalo sa podriadiť celý bezpečnostný aparát na Slovensku ministerstvu vnútra, zaviesť kontrolu ministerstiev nad poverenictvami, uskutočniť očistu verejného života a redislokáciu vojsk. Predseda DS J. Lettrich proti tomuto postupu protestoval telegramom, ktorý zaslal predsedovi vlády Z. Fierlingerovi a ministrovi vnútra V. Noskovi: „V mene Demokratickej strany čo najrozhodnejšie protestujem proti neslýchanému postupu Ministerstva vnútra, ktoré bez vedomia a bez súhlasu Demokratickej strany a jej zástupcov vo vláde vyslalo vyšetrovaciu komisiu na Slovensko, aby zisťovala bez účasti zástupcov Demokratickej strany spôsob predvolebného boja Demokratickej strany a tento škandalizačný materiál bol daný na verejnosť bez toho, aby Demokratická strana získala o ňom vedomosť. Tento postup pokladám za hrubé zneužitie úradnej moci a za akt nepriateľského postoja nielen voči strane Národného frontu, ale aj voči Slovensku, ktoré dnes Demokratická strana zastupuje.“⁴⁰ Denník *Čas* v jednom zo svojich polemických článkov upozornil na to, že kampaň proti DS otvára novú priepasť medzi Čechmi a Slovákmi, ktorá vedie k rozbíjaniu republiky paradoxne pod heslom jej záchrany: „Inak v celom tomto pohone proti DS vidíme vyhladzovací boj proti slovenskému národu a proti jeho kresťanským a najmä katolíckym základom, proti jeho cirkevným inštitúciám a predstaviteľom. Zúrivosť súdruhov

39 LETZ, Róbert: Futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava v Bratislave 30. mája 1946 a parlamentné voľby. *Verbum historiae*, roč. 4, 2016, č. 1, s. 49 – 67.

40 *Čas*, 15. 6. 1946, roč. 3, č. 132, s. 1.

Dr. Husáka a Širokého a českých komunistov je toho najväčším dôkazom. Slovenský národ nesmie byť ukrátený na svojich právach preto, že na Slovensku komunisti prehrali voľby.⁴¹ Tento trend vyústil do uzavretia tzv. Tretej pražskej dohody 28. júna 1946, ktorá zobrala rozhodovacie právomoci slovenským národným orgánom, aby tak znehodnotila víťazstvo DS v štáte. Žiaľ na tomto zásahu oslabujúcom DS a zasahujúcom do postavenia Slovenska v štáte sa nepodielali len komunisti, ale aj české občianske strany. Tak sa komunistom pod heslom obrany jednoty štátu podarilo znemožniť užšiu kooperáciu týchto strán s DS.

Útoky komunistov na Demokratickú stranu a jej paralyzovanie

DS sa ako víťazná strana ocitla v defenzíve. Nebola schopná akcie, ktorá by ju zaktivizovala. Komunistická strana hľadala spôsoby, akoby čo najrýchlejšie vyradila, prípadne úplne zlikvidovala DS. Hľadali sa oporné body, ktoré by presvedčili české občianske strany a verejnosť o nestabilite pomerov na Slovensku a pripravovanom slovenskom „protištátnom sprisahaní“. Už na zasadnutí pléna ÚV KSS 31. júla a 1. augusta 1946 mohol predseda KSS Viliam Široký konštatovať, že sa zistilo prepojenie DS a jej katolíckeho krídla so slovenskou emigráciou v zahraničí, najmä so skupinou Slovenský akčný výbor Ferdinanda Ďurčanského.⁴² S istotou môžeme tvrdiť, že štátna bezpečnosť mala pripravenú rámcovú koncepciu protištátneho sprisahania na Slovensku už v lete 1946. Bola obsiahnutá v Memorande pracovníkov VI. odboru Povereníctva vnútra, vypracovanom v tomto období a adresovanom vládnym činiteľom. Jeho autori vystupujú ako skúsení spravodajskí pracovníci, ktorí chcú poukázať na „isté okolnosti a vývoj vecí na Slovensku, ktorý sa z hľadiska štátno-bezpečnostného približuje k tomu bodu, že povolani a zodpovední orgány nebudú môcť zaručiť štátnu bezpečnosť, vrcholné, suverénne a branné záujmy našej jednotnej – nedeliteľnej ČSR“.⁴³ Takéto dramatické vykreslenie štátno-bezpečnostnej situácie na Slovensku v sebe obsahovalo skrytú hrozbu a samoúčelovo smerovalo k destabilizácii pomerov na Slovensku a pripravovalo ich na mocenský zásah. Dokument otvorene napádal DS ako „legálnu filiálku protištátneho hnutia“, ktorej vedúci činitelia udržiavajú rozsiahle styky so slovenskou „protištátnou emigráciou“. Za mimoriadne nebezpečnú bola označená katolícka cirkev: „V plnej zhode s dnešnou líniou Vatikánu, ktorý je hlavným organizátorom všetkých protipokrokových síl pod kepienkou ochrany kresťanstva, sa naša cirkev tiež začlenila do tohoto frontu [...] katolícka cirkev čím ďalej, tým viacej zaujíma postoj bojovného

41 -ús-: Na okraj štvanic proti DS. *Čas*, 16. 6. 1946, roč. 3, č. 133, s. 2.

42 BARTÍKOVÁ, M. (zost.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 - 1948*. Bratislava, Pravda, 1971, s. 478.

43 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT Š. Baštovanský, kartón č. 2165, zl. GT 348/1. Politická situácia na Slovensku. Nedatované, asi druhá polovica roka 1946.

katolicizmu. Táto bojovnosť je v prvom rade zameraná protisovietsky a protibolševicky a je vedená na internacionálnom základe vo všetkých štátoch Európy.⁴⁴

Vyvolanie otvorenej politickej krízy na Slovensku si vyžadovalo voľbu vhodného okamihu z vnútropolitického i zahraničnopolitického hľadiska. Ofenzívu komunistov inšpiroval predseda KSČ K. Gottwald v decembri 1946. Načrtoľ, že by sa mala rozvinúť široká kampaň proti DS. Jej súčasťou bolo využitie procesu proti bývalému prezidentovi Slovenskej republiky J. Tisovi. Očakávaný efekt – rozštiepenie DS sa však nedostavil. Poprava Tisa ako politicky účelová záležitosť bola aj otázkou historického politického triumfu nad slovenským ľudáctvom a dôkazom sily vlády. Na druhej strane na Slovensku sa tento akt u katolíkov vnímal aj ako akt poníženia cirkvi a slovenského katolicizmu. Do atmosféry kritiky a spochybňovania slovenského katolicizmu ako odstredivého a nespoľahlivého prvku v štáte prispel prezident ČSR E. Beneš. V marci 1947 adresoval slovenským katolíkom výzvu, v ktorej im vytkol tendenciu k opozícii voči štátu: „[...] a já bych si přál, aby se i slovenští katolíci dali na tutéž cestu, na kterou se dali čeští katolíci, kteří jsou také dobří a věřící katolíci stejně jako Slováci. Přál bych si, aby si uvědomili, že je třeba konečně odstraniti onu rozpolcenost, která se dosud ve slovenském katolicismu projevuje, a aby se postavili definitivně za jednotný stát a sloužili při tom i svým náboženským zásadám a zároveň také československému státu a jeho zájmům. To slovenský katolicismus dosud nedělal. Proto to také tak s ním v mnohém ohledu dopadlo [...] Slovenský katolicismus má z minulosti tendenci k opozici proti státu. V mnoha příznacích ve slovenském katolicismu tuto tendenci pořád vidím. Je v zájmu slovenských katolíků a katolicismu u nás vůbec, aby byl mezi námi pokoj a klid.“⁴⁵

Od začiatku roka 1947 komunistická tlač systematicky útočila na generálnych tajomníkov katolíckeho krídla DS J. Kempného a M. Bugára a na poslanca J. Staška. Na zasadnutie Národného frontu v Prahe 11. júna 1947 predložili zástupcovia komunistickej strany správu o situácii na Slovensku. Jej autormi boli vysokí dôstojníci štátnej bezpečnosti. Podľa nej DS spolupracovala s „ľudáckym podzemím“ a situácia si vyžaduje energický zásah vlády. Podobne veľavravný bol aj Gottwaldov výhražný prejav na Devíne 6. júla 1947, kde predseda vlády definoval nepriateľa, ktorý sa na Slovensku infiltroval do rôznych miest v štátnej správe, hospodárstve štátu a zneužíva cirkev a náboženstvo: „Na Slovensku sú ľudia, ktorí pokladajú za svoju hlavnú úlohu štvance proti českému národu, proti ľudovodemokratickému poriadku a dvojročnici, proti Sovietskemu zväzu a slovanskej spolupráci. Tieto živly sa vydávajú za obrancov slovenských národných záujmov a rozširujú poplašné chýry o odbúravaní zásad vytýčených Slov. národ. povstaním a vyjadrených v Košickom programe [...] Práve oni a nikto iný – podkopávajú tieto zásady a maria úspešné napredovanie Slovenska rozvracaním jednoty, podlamovaním autority štátu. Kde sa vzali tieto živly, títo nepriatelia Slovenska? Sú to zvyšky starého fašistického

44 Tamže.

45 Pan president radí a povzbuzuje. *Katolík*, 16. 3. 1947, roč. 10, č. 11, s. 2.

režimu. Títo ľudia v dorozumení s utieknuvšími ľudáckymi zločincami a s medzinárodnou reakciou hazardujú dnes s osudom Slovenska a pokúšajú sa z neho vytvoriť ostrov nepokoja a medzinárodných intríg [...] Ich činnosť je tým nebezpečnejšia, že prenikli časom na významné miesta v politickom živote Slovenska, v štátnej správe i v hospodárstve a že zneužívajú pre svoje temné machle aj náboženské tituly a tribúny.⁴⁶ Konkrétne ultimátum nastolila celoslovenská konferencia Zväzu slovenských partizánov 18. a 19. augusta 1947, organizácie, ktorá bola úplne pod kontrolou KSS. Podľa neho sa personálne zmeny – odstránenie nevyhovujúcich politikov z DS – mali udiat do 20. septembra 1947. Ak by k tomu nedošlo, partizáni si urobia poriadok sami. Tento dátum nebol určený náhodne, pretože súvisel so scenárom tzv. protištátneho sprisahania, ktoré – ako sa zakrátko ukázalo – bolo popri nátlaku komunistických straníckych, odbojových a odborových štruktúr signálom a súčasne najsilnejším argumentom pre pokus o zmenu politickej štruktúry na Slovensku počas jesennej politickej krízy na Slovensku. Ukázalo sa, že DS aj napriek volebnému víťazstvu nedokáže presadiť zásadnejšie zmeny, ktoré by viedli k normalizácii postavenia katolíckej cirkvi na Slovensku.

Záverom

Povojnovú spoločenskú atmosféru na Slovensku charakterizovala nebyvalá účasť na náboženských púťach. Tento fenomén nemožno považovať iba za reakciu na skončenie vojny, ale aj za prejav obáv z budúcnosti. Najmasovejšie púte sa konali v roku 1947. Rozšírilo sa nesenie krížov na púťach, pričom veriaci putovali niekedy aj 100 km.⁴⁷ Súčasť takejto krížovej púte bola aj krížová púť akademikov z Bratislavy do Marianky a naspäť 11. mája 1947, ktorá sa považuje za najmasovejšiu rozlúčku s popraveným J. Tisom. Tento dôvod púte sa oficiálne uvádzať nemohol, inak by akcia nebola povolená. Etienne Manach, francúzsky konzul v Bratislave, poslal francúzskemu veľvyslancovi v Prahe M. Dejeanovi rozsiahly elaborát o procese s J. Tisom, kde sa zmienil aj o krížovej púti do Marianky: „Ako sa dni míňali, šok“ (z Tisovej popravy, pozn. R. L.) „sa menil na hlboké pohnutie a prejavil sa vo forme náboženských obradov. Slovenské kostoly nikdy nezažili taký nápor veriacich. Púte neboli nikdy také časté. O púti v Mariatále 11. mája som už referoval [...] zúčastnilo sa na nej 20 až 30 tisíc osôb. Keď R. P. Búda, profesor na Fakulte katolíckej teológie v Bratislave, vyslovil počas kázne slová: ‚Križ je symbolom utrpenia dnešného slovenského národa‘, ľuďom vyhrkli slzy.“⁴⁸ V bilancujúcom článku, ešte stále pod dojmom krížovej púte z Bratislavy do Marianky napísal jej účastník redaktor Jur Koza

46 Upevňujeme slovanské bratstvo – záruku mieru. *Národná obroda*, 8. 7. 1947, roč. 3, č. 151, s. 4.

47 LETZ, Róbert: Katolícke Slovensko putuje. Roky 1945 – 1948 ako roky púti. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015, s. 382.

48 PETRUF, Pavol (ed.): *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948)*. Martin, Matica slovenská, 2003, s. 626.

Matejov silnú osobnú reflexiu z tejto udalosti: „Púť slovenského ľudu a národa. Ťažko bolo nevidieť v nej symbol, obraz doby. Pevná a svätá vôľa slovenského ľudu a katolicizmu niesť svoj kríž s heroickou odhodlanosťou po celej krížovej ceste, ktorou nás povedie Boh teraz i v budúcnosti [...] Sme v pochode s krížom po cestách doby k obnovenému katolíckemu životu. Tak teda v mene Božom ďalej napred! Držať sa spolu, niesť smelo svoj kríž, a vytrvať, vytrvať stoj čo stoj až do konca.“⁴⁹

Silné náboženské presvedčenie väčšiny obyvateľov Slovenska sa tradične prejavovalo aj v politickom živote, ktorý charakterizovala účasť kňazov. V období Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 došlo k vnútornému zlomu. Na jednej strane sa slovenský katolicizmus rozvíjal bez perzekučných zásahov a obmedzovania, zdôrazňoval sa kresťanský charakter štátu, no na druhej sa prijímali rôzne perzekučné zákonné normy a opatrenia, súvisiace s vojnou a nedemokratickým režimom. Tento vnútorný rozpor a tragiku naplno využil autoritatívny politický systém a režim Národného frontu po roku 1945, kde zohrávala kľúčovú úlohu komunistická strana. Pod zámienkou očisty a demokratizácie Slovenska radikálnym spôsobom zasiahol do života katolíckej cirkvi (poštátnenie školstva a internátov, rozpúšťanie, resp. nepovoľovanie spolkov, výrazné obmedzenie katolíckej tlače). Slovenskí katolíci sa ocitli bez adekvátnej politickej reprezentácie. Hľadali svoje miesto v nových podmienkach. Na základe tzv. Aprílovej dohody podporili v parlamentných voľbách Demokratickú stranu. Aj vďaka katolíckym voličom táto strana dosiahla absolútne víťazstvo na Slovensku. Konštrukcia komunistickej strany o kontaktoch DS so slovenským exilom z roku 1945 a s ilegálnymi skupinami viedla k zásadnému spochybneniu tejto strany ako protištátnej. Tak sa podarilo komunistickej strane zapojiť do kampane proti DS aj české občianske strany, ktoré pod dojomom záchrany jednoty štátu pomáhali komunistom upevniť svoju moc na „neposlušnom“ Slovensku a tým aj v celom štáte. Vedenie DS v tejto situácii nedokázalo splniť svoje záväzky voči katolíkom a samo sa ocitlo v izolácii a defenzíve. Obdobie ohraničené rokmi 1945 – 1948 svedčí o tom, že slovenský politický katolicizmus zažil svoje posledné vzopätie. Hoci sa nemohol slobodne a samostatne vyjadriť a organizovať politicky, napriek obmedzujúcim zásahom ukázal svoju duchovnú silu v masových púťach a rôznych kultúrnych a umeleckých aktivitách.

49 KOZA MATEJOV, Jur: Pozdravujeme Bratislavu. *Katolícke noviny*, 25. 5. 1947, roč. 62, č. 21, s. 1 – 2.